

راهکارهای مهندسی غربی آب باصورت مسأله‌های جغرافیای ایران نمی خواند

«دانش بومی»؛ گمشده مهندسی آب ایران!

واحد تولید در کشور باید کیلوگرم در متر مکعب آب مصرفی باشد نه کیلوگرم در هکتار

هستی‌بختیار
خبرنگار

مدیریت سنتی (مردمی) منابع آبی ایران در هزاره‌های گذشته به ساخت سازه‌های آبی درخشان، ازجمله سازه شوشتر، قنات‌ها، آب‌بندان‌ها، بادگیرها در کشور منجر شد. وجود شهر یزد در کویر مدیون مهندسی قنات‌ها است. تبدیل تالاب بین‌المللی هورالعظیم و شادگان در یکی از حاصلخیزترین جلگه‌های کشاورزی ایران به کانون ریزگرد‌ها، را می‌توان ازجمله آثار سوء برخی پروژه‌های سدسازی دانست. سیستم قنات‌ها و آب‌بندان‌ها تنها رهاورد مهندسی سنتی تاریخی آب ایران نیست. بسیاری از سازه‌های محلی و بومی در رهگذر سدسازی و مدیریت دولتی آب از بین رفته و آخرین نشانه‌های آنها در ذهن افراد کهنسال در حال پاک شدن است. سازه‌های آبی شوشتر و قنات‌ها هم نقشی در مدیریت آبی ندارند و فقط در فهرست جهانی یونسکو ثبت شدند اما این پایان ماجرا نیست. نقش جوامع محلی در حفاظت از منابع آبی هم به همراه دانش بومی‌شان به فراموشی سپرده شده است! مهندسی سنتی آب ایران با دست‌اندرکارانش جای خودش را به آموزه‌های دانشگاهی از روی کتاب‌های غربی داد! راهکاری که با صورت مسأله‌های جغرافیای ایران نمی‌خواند. برای همین است که نه تنها به جواب نمی‌رسد که خود منشأ هزاران سؤال و مسأله است که جواب آنها یکی است، بوم‌شناسی سرزمینی و پذیرفتن مشارکت مردمی بر اساس زاد بوم. آن روز شاید مهندسان سازه ساز قبول کنند که واحد تولید در کشور ما برخلاف کشورهای اروپایی باید کیلوگرم در متر مکعب آب مصرفی باشد نه کیلوگرم در هکتار!

■ حذف نظام‌های عرفی و شیوه‌های سنتی مدیریت منابع آب

سید مهدی مجتهدی، کارشناس محیط زیست، نقش و اهمیت جوامع محلی در حفاظت و مدیریت منابع آب را بنیادین می‌داند و می‌گوید: «در مدیریت آب باید دانش بومی لحاظ شود، نقش جوامع محلی در سطوح مختلف از سیاستگذاری و تخصیص منابع آبی تا مدیریت محلی آن باید دیده شود.» و آغاز کم‌رنگ شدن نقش جوامع محلی در حفاظت از منابع آبی را از دوره اصلاحات ارضی می‌داند که متأسفانه در دهه‌های بعد با استیلای مدیریت دولت‌مغور بر منابع آب و سرزمین ادامه یافته است. این روند به حذف نظام‌های عرفی و شیوه‌های سنتی مدیریت منابع آب که مبتنی بر دانش بومی بودند منجر شد. مجتهدی وضعیت آب‌بندان‌های شمال ایران را مثال می‌زند و می‌گوید: «آب‌بندان‌ها نمونه‌ای موفق از مدیریت سرزمین در شمال کشور است که هم آب در مورد نیاز شالیزارهای برنج را تأمین می‌کردند، هم در زمستان زیستگاه پرندگان بودند و در آن پرورش ماهی و صید آبیژان هم انجام می‌شد و روستائیان در آب‌بندان‌ها آبیژی‌پروری هم داشتند. لایروبی آب‌بندان‌ها از رسوبات هم فعالیت جمعی‌ای بود که توسط کل اهالی به‌صورت مشارکتی انجام می‌شد.»

سازه‌های آبی کاربردی در شمال کشور را رسوب گرفت. او بخشی از وضعیت نامطلوب تالاب‌ها از جمله تالاب بین‌المللی انزلی را ناشی از این روند اشتباه می‌داند و می‌گوید: «آب‌بندان‌های اطراف تالاب انزلی در سال‌های دور به‌صورت سنتی توسط مردم لایروبی می‌شد، اما وقتی مدیریت از آنها گرفته شد، آب‌بندان‌ها پر از رسوب شدند. حال کشاورزان به‌دنبال تخریب آب‌بندان‌ها، روی تالاب انزلی پمپ می‌زنند و آب را به شالیزارهای اطراف منتقل می‌کنند و یکی از دلایل خشک شدن بخش‌هایی از تالاب انزلی همین پمپ‌های برداشت آب است.»

او به تالاب‌های آقماری دریاچه ارومیه در آذربایجان شرقی و غربی اشاره می‌کند و می‌گوید: «تا پیش از ساخت سدها، مدیریت سنتی آب حاکم بود، جامعه محلی از رودخانه‌های منطقه، چون زرینه‌رود آب را به‌صورت جمعی با مدیریت خان و کدخداها به دور افتاده‌ترین زمین‌های کشاورزی روستاهای پایین دست می‌بردند. اما وقتی سدها ساخته شد، وزارت نیرو شبکه درجه چهار انتقال آب را تکمیل کرد، بنابراین برخی روستاهای پایین دست بی‌ب مانده‌ند. تا پیش از آن مردم روستاهای منطقه روزمیزی را مشخص می‌کردند، آب زرینه‌رود را به زمین‌های کشاورزی‌شان منحرف می‌کردند، این سیستم سنتی به هم خورد، شبکه پایاب سدها هم تکمیل نشد. همین مسأله باعث شده روستاهای زیادی چون آغداش، چققلو قره قشلاق و... برای سال‌ها از منابع آبی رودخانه بی‌بهره مانده‌اند.»

■ **قنات؛ مدیریت مردمی موفق آب**
مجتهدی قنات‌ها را هم یک سیستم آبی مبتنی بر مدیریت مردمی معرفی می‌کند و می‌گوید: «تا پیش از آنکه دولت مدیریت قنات‌ها را به عهده بگیرد، قنات با نظام عرفی مدیریت

و لایروبی می‌شد. مردم محلی مواظب وضعیت قنات روستایشان بودند. کدخدا و ریش‌سفیدها قنات‌ها را مدیریت می‌کردند. مردم می‌دانستند که باید پاسدار حریم این سازه‌های آبی سنتی باشند و در حریم آن چاهی حفر نشود. اما کار دست دولت که افتاد آنقدر لایروبی قنات‌ها انجام نشد و با حفر جابه‌ی رویه از منابع آب زیرزمینی برداشت کردند که بسیاری از قنات‌ها از بین رفتند.»

■ **سیلاب‌نعمت است نه نفرین**
مجتهدی بحث را به میناب هرمزگان می‌برد. میناب به گفته کارشناسان باغ‌های مرکبات و نخل هایش منبع درآمدزایی پایدار کشور بود، اما سد استقلال شیره جان رودخانه میناب را کشید و میناب و دانشه‌هایش دچار فرورانه‌های دشت میناب شد. مجتهدی می‌گوید: «تمام نوار ساحلی جنوب و تالاب‌های ساحلی - دریایی چون تالاب شور و شیرین در میناب شرایط مشابه و نظام بارش شبه حاره‌ای دارد. آنها تحت تأثیر بادهای مونسون هستند. مونسون طوفان‌های دریایی است، شرایط بارش نوار ساحلی به گونه‌ای است که در یک سال ممکن است یک قطره هم باران نبارد، اما در کم‌تر از یک شبانه‌روز ممکن است تا ۳۰۰ میلیمتر باران ببارد. این موضوع بویژه در بشاگرد و مکران زیاد دیده می‌شود.» مجتهدی بارش ۲۰۰ میلیمتر باران در یک شبانه‌روز را یک نعمت می‌داند، نه نفرین و می‌گوید: «یک دانش بومی پویا در جنوب کشور وجود داشته که سیلاب را پیش و ذخیره می‌کرده، این شیوه در باغ‌ها و کشاورزی میناب و سیریک هم مرسوم بوده است.» مجتهدی می‌گوید: «از قدیم سیلاب رودخانه گر و هیوه با این روش پیش می‌شد. اما چهار دهه است که مدیریت سنتی در این مناطق از میناب، سیریک و جاسک کنار گذاشته شده است.» ریش‌سفیدان

آسیاب‌های آبی در شوشتر

قنات زارنج در یزد

آبچندان و پوست در پائیس / ایرنا

پل‌بند لشکر در شوشتر

جامعه محلی منطقه نیز نحوه ایجاد برخی سیل‌بند(خاکریز)های آبخیزداری در این منطقه، بدون در نظر گرفتن دانش بومی پخش سیلاب، توسط سازمان جنگل‌ها و آبخیزداری را در بلند مدت زاینبار می‌دانند. آنها اعتقاد دارند این سیل‌بندها با قطع جریان روان‌آب به پایین دست با این روش مانع رویش‌های بهاره گیاهان منطقه و عامل ایجاد ریزگرد در مناطقی چون منطقه بیابان و سیریک است.

این کارشناس یکی از آسیب‌های مدیریت دولتی آب را عدم شناخت شرایط اکولوژیک و بوم‌شناسی بیابان می‌داند و می‌گوید: «این حلقه مفقوده اجازه نمی‌دهد، بسیاری از طرح‌ها در زمینه مدیریت آبی سرزمینی به سرانجام برسد.»

■ **ذخیره باران**
او اعتقاد دارد که علاوه بر بازیابی روش‌های سنتی مدیریت آب در هرمزگان، شهرداری‌ها و شهرداری مثل خمیر، میناب و سیریک و... باید به سمت تعبیه سازه‌هایی در شهرسازی و ساختمان‌سازی بروند که با الگوبرداری از شیوه‌های سنتی ذخیره سیلاب بتوانند آب باران را ذخیره کنند. مجتهدی می‌گوید: «متأسفانه مهندسی عمران، شهرسازی و ساختمان‌سازی در کشور به الگوهای معماری و شهرسازی بومی بی‌توجه است و شیوه ساختمان‌سازی غربی را بدون تناسب با اقلیم و جغرافیای بومی کشور اجرا می‌کنند.»

او می‌پرسد با توجه به بارندگی عالی میناب در سال ۱۴۰۰ که بیش از ۵۰۰ میلیمتر بود، شهرداری‌ها و... چه سازوکاری برای مدیریت پایدار و ذخیره آب حتی رعایت حریم آبراهه‌های فصلی (درغ‌ها) دارند؟ به گفته او آب از کوهستان‌ها از طریق درغ (آبراهه)‌ها وارد جلگه میناب می‌شود و در بخش‌هایی از شهر می‌گذرد. شهرداری‌ها باید حریم درغ‌ها را بشناسند و روی

به مناسبت روز جهانی موزه و آغاز هفته میراث فرهنگی

«نقش موزه‌ها در دیپلماسی فرهنگی»

دکتر علی دارابی
قائم‌مقام وزیر و معاون میراث فرهنگی

دیپلماسی فرهنگی یکی از مهم‌ترین مسائل مدیریت استراتژیک فرهنگی است، که در واقع سازوکار به‌کارگیری ابزار و ظرفیت‌های فرهنگی برای تأثیر بر افکار عمومی و ارتباطات با دولت‌های سایر کشورها است. دیپلماسی فرهنگی بر روابط فرهنگی و پیوندهایی که میان انسان‌ها در

حوزه‌های ملی و فرهنگی به وجود می‌آید، مؤثر است. به نظر می‌رسد با توجه به تصویر نادرستی که بعضاً در رسانه‌ها و افکار جمعی جهانی در زمینه ایران‌هراسی و اسلام‌هراسی ایجاد شده است؛ بازیابی جایگاه تمدنی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در عرصه بین‌المللی با استفاده از ظرفیت‌های دیپلماسی فرهنگی، بتواند در بهبود وضعیت سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی کشور و اصلاح این تصویر نادرست از کشورمان مهم و راهگشا باشد. ار آنجایی که «هویت ملی» مفهومی کلیدی در شکل‌دهی به ابعاد فرهنگی سیاست خارجی است، در کلیه مراتب شکل‌گیری سیاست خارجی، توجه به هویت و منافع ملی در چهارچوب‌های فرهنگی دارای اهمیت و ضرورت است. کشورها با ارائه تصویری سازنده از خود به دیگر کشورها به منزلت و اعتبار جهانی خود بهای بیشتری داده و چنین منزلتی بر فرایند تحصیل منافع ملی و پیشبرد دیپلماسی کمک شایانی خواهد کرد. از این رهگذر هویت و فرهنگ ملی ما، به عنوان بازیگری در عرصه بین‌المللی می‌تواند به معرفی هرچه بهتر کشور عزیزمان ایران نقش ایفا کند. توسعه گردشگری و معرفی میراث فرهنگی از ابزارهای ویژه توسعه دیپلماسی فرهنگی است.

اکثر باورها، ارزش‌ها و نگرش‌ها را هسته فرهنگ و میراث فرهنگی (ملموس و ناملموس) را بخشی از بروز و تجلی فرهنگ بدانیم؛ با این دیدگاه موزه؛ به عنوان نمادی از آگاهی بشر بر لزوم صیانت از آثار میراث فرهنگی، نه‌تنها جلوه‌گاهی برای لایه بیرونی فرهنگ خواهد بود بلکه حافظ و معرف تمامی لایه‌های فرهنگ است و بدین ترتیب نقش خود را در راستای حفاظت پایدار از آثار فرهنگی - تاریخی و تداوم روح فرهنگ، به‌خوبی ایفا خواهد کرد. با این نگاه، موزه نقش راهبردی و تعیین‌کننده در صیانت، حمایت و مانایی هویت ملت و جامعه ما خواهد داشت.

موزه‌ها، چه حقیقی و چه در قالب نوین موزه‌های مجازی، با نقش ویژه خود در معرفی تجلیات فرهنگی کشور و گردشگری، می‌توانند به عنوان ابزاری قدرتمند و مؤثر در توسعه دیپلماسی فرهنگی ایران ایفا نقش کنند. چراکه مخاطب موزه در مواجهه با آثار فرهنگی - تاریخی و جنبه‌های ارزشمند گوناگون آن، به روند فکری و فرهنگی یک ملت، شناخت می‌یابد. لذا در مسیر ارتقای سطح کیفی موزه‌ها و توسعه آنها لازم است تمامی جنبه‌های مدیریت موزه از قبیل تعیین سیاست‌ها و برنامه‌ها، طراحی فضا و چیدمان آثار، روش‌های نمایش آثار و معرفی مفاهیم و ارزش‌های مرتبط با آثار فرهنگی - تاریخی مدنظر قرار گیرد.

■ **ایرنا- «جبار گوهری»** سرپرست میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان کرمانشاه، راه نجات نگهداری بناهای تاریخی استان را تغییر کاربری به روز آنها دانست و گفت: یکی از سیاست‌های مهم وزارتخانه برای نگهداری تعداد وسیع بناهای تاریخی کشور، واگذاری بهره‌برداری آنها به بخش خصوصی است و این سیاست در کرمانشاه در حال پیگیری است.

عکس: نسیم اصغری / ایرنا

■ **مهر- «علی سلاجقه»** معاون رئیس‌جمهور و رئیس سازمان حفاظت محیط زیست گفت: سازمان حفاظت محیط زیست برای بی‌بردن به دلایل تلف شدن دو توله یوزپلنگ ایران کمیته تحقیقتیاب تشکیل داده است.

■ **مهر- «حسن ساسانی»** مدیرعامل شرکت آب منطقه‌ای اصفهان گفت: تاکنون بیش از ۷۶ کیلومتر از رودخانه زاینده‌رود ساماندهی شده است.

■ **ایرنا- «علی اصغر شالیاپیان»** معاون گردشگری وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی از اجرایی شدن قانون حمایتی تعرفه مصرف گاز طبیعی تأسیسات گردشگری، آب‌درمانی و هتل‌ها از ابتدای سال جاری مشابه تعرفه بخش تجاری و خارج شدن از تعرفه صنعتی به ادارات کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی خبر داد.

■ **ایسنا- «برهام جانفشان»** مدیرکل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان تهران به آژانس‌های مسافرتی نسبت به صدور مدارک و ویزای درمانی غیرمعتبر برای اتباع خارجی که بویژه برای درمان به ایران سفر می‌کنند، هشدار داد.

■ **ایسنا- «علیرضا رحماندی»** مدیرکل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی قم از قرارگیری نام کاروانسرای دیرگچین در مجموعه ثبت جهانی کاروانسراهای جاده ابریشم خبر داد.

■ **ایران- اکبر صوتی** هنرمند پیشکسوت صنایع‌دستی رشته مشبک درگذشت. او متولد ۱۳۰۸ در کرمان و تاکنون بیش از ۱۵۰ نمایشگاه در داخل و خارج از کشور برگزار کرده است. صوتی بیش از ۷۵ سال از عمر خود را به تولید ۳۰۰ اثر از جمله تصاویر بزرگان ایران‌زمین و مشاهیر و مفاخر جهان گذرانده است.

یادداشت

زیت بوم